

Kitab-ı Dede Korkut (KDK) Eposunda Bir Harfin “Kurban”ı Olan Metafor Ve Onun Çevirileri

Gönül Hüseynova*

Özet

Eski örneklerden sayılan Dede Korkut Destanı'nın İngilizce'ye olan üç çevirisinde çeşitli çeviri hatalarına rastlamaktayız. Bir çeviri hatası daha çok dikkati üzerine çekiyor. Çünkü bu yanlışlık orijinal metnin kendisinden kaynaklanmaktadır. Eski Türkçe'de ismin hallerinin durumuna göre “yeniden toğanın öldüreyin” metaforunda bir harfin düşümü sonucunda ifade “yeniden toğanın öldüreyim”e dönüşmüştür ve bunun da sonucunda yigütlük ideolojisini taşıyan “kolunda şahinin öldüreyim” metaforu menfi anlamlı “düşmanı yeni doğmuş yavrularına kadar öldüreyim” hiperboluna dönüşmüştür. Makalemizde bu yanlış hem lingüistik, hem de ekstra-lingüistik faktörler açısından araştıracağız.

Anahtar Kelimeler: KDQ, İngilizce, metafor, 1 harf yanlış, “yeniden toğanın”.

Bildiğimiz gibi, metaforların teşbihlerden farkı benzenenle benzetilenin benzer taraflarının, benzetme özelliklerinin net olarak belli olmamasından kaynaklanmaktadır. Başka bir şekilde söylersek Metafordaki benzeşim onunla direkt ilişkisi olmayan sözlerle ifade edilmektedir. Tercüman çeviri yaparken her şeyden evvel destanda işlenen mecazı tam olarak anlamalı sonra onu nasıl aktaracağına karar vermelidir. Biz bunu tesadüf olarak belirtmiyoruz. Amacımız Dede Korkut destanı İngilizceye tercüme edildiğinde çevirmenlerin bu sebepten yaptığı yanlışlara açıklık getirmektir. Bu maksatla destanda bir kaç defa kullanılan ve İngilizceye yanlış tercüme edilen Metaforu geniş şekilde araştıracağız. Bahsedeceğimiz Metafor “Yeniden toğayın öldüreyin” sözleri ile ifade edilmektedir. Destan boyunca üç kez tekrar edilen (D49`da *yeniden toğayın*, D232 ve D281`de *yeniden toğanın* olarak okunmuştur) bu Metafor tercüme edildiğinde tercümanların bir nevi “Kurban”ına dönüşmüştür.

Elyazmasında (Arap alfabesi ile kaleme alınan Drezden (D) nüshasında) bir harfin doğru kullanılmaması sonucu “yeninde toğayın (yani *kolunda şahinin*) “yeniden toğayın” (yani *yeni doğmuş bebek*) olarak değişmiştir ve bunun sonucunda Dede Korkut Destanının İngilizceye yapılan çevirilerinde “Yeniden toğayın öldüreyin” Metaforu yani, “Gideyim de kolundaki şahinlerine bile kıpırdama fırsatı vermeden kafiri yeneyim” yanlış bir şekilde “Gideyim de kafirin yeni doğan bebeklerini öldüreyim de gücüme tanık ol” olarak yer almıştır. Hatırlatmamız gerekir ki, Drezden basımlarında katip hataları, yani sözler yazıldığı

* Azerbaycan Diller Üniversitesi, Tercümanlık Fakültesi, İngilizce Bölümü

zaman noktaların yanlış kullanımı (harfin üzerine konulması gereken noktanın alt tarafa konulması, bir nokta yerine iki nokta konulması vs.) ve bir takım başka faktörler dilbilimciler tarafından onaylanmıştır. Örneğin: *bunun* yerine *nunun*, *boy* yerine *toy* vs. Bu nedenle başta bahsettiğimiz bir harf yanlışını (*yeni-den* – *yeninden*) katip hatası olarak değerlendirebiliriz, fakat makalemizde bu yanlışın gerçek nedenlerine açıklık getireceğiz.

Destanda, yiğitler düşmandan daha hızlı ve daha cesur olduklarını düşmanın kolundaki (*yeñindeki*) şahini öldürebilmekle ifade ediyorlar. Bu ifade o dönem için çok kullanılan bir Metafor sayılmaktadır, yani bu gün ilgi çeken bu Metafor, destanın geliştiği devrin dili için eski Metafor olarak değerlendirilir. Bu Metafordaki bir harfin düşüşü (*yeñi(n)den*) destanın İngilizce`deki üç çevirisinin üçünde de (1972¹, 1974², 1990³) değerlerimize, halkın yiğitlik simgesine zıt bir fikir oluşmasına neden olmuştur. Tercümanların *yeñi(n)den toğanın* ifadesini *yeni doğan bebek* gibi kavraması ve bu ifadeyi Oğuzların kendi düşmanlarını, yeni doğan bebeklerini öldürmekle tehdit ettiği şekilde yorumu kabul edilemezdir.

Söz konusu olan Metaforun destanda ilk kullanılma şeklini (D49, "Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy") hatırlayalım. Çoban, Kazan Hana Oğuz yiğitlerinden hiç de cesurlukta geri kalmadığını, altı yüz kafiri silahsız yendiğini, sürüden tek koyun vermediğini ve Kazan Hanın evini kurtarmak için onunla birlikte gitmeye hazır olduğunu söylüyor (araştırmamızda kaynak metin olarak Dede Korkut Destanının 2000 senesindeki basımından⁴ faydalanmaktayız):

D49 Konur atın vergil mana,
Altmış tutam gönderüni vergil mana,
Ap-alaca kalkanını vergil mana.
Kara polat uz kılıcın vergil mana,
Sadağında seksen okun vergil mana.
Ağ tozluca katı yayın vergil mana,
Kafire men varayın,
Yeniden toğanın öldüreyin,
Yenümler alnum kanın ben söyleyin.
Ölürsem, senin uğruna ben öleyim,
Allah Taala korsa, evini ben
kurtarayın!-dedi.

Destanın diğer düzenlemelerine dikkat edelim: S.Alizade`nin 1988 senesinde yaptığı düzenlemede "*yeniden toğayın öldüreyin*" metaforu birinci kısımda⁵ olduğu gibi bırakılmıştır. İkinci kısımda⁶ ise çağdaş Azerbaycan diline

¹ The Book of Dede Korkut. Translated into English and Edited by Faruk Sümer, Ahmet Uysal, Warren S.Walker. University of Texas Press, Austin & London, 1972, printed in U.S.A.

² Geoffrey Lewis. "The Book of Dede Korkut". Penguin Books. London. 1974. –213p.

³ P.Mirabile "The Book of the Oghus Peoples or Legends told and sung by Dede Korkut", Oxford University Press in Istanbul, 1990

⁴ KDK Ansiklopedisi –2000. Destanın en son basımı. Hazırlayan Samet Alizade. Drezden ve Vatikan nüshaları ve M. Ergin`in Dede Korkut basımına (1958) dayanarak oluşturulmuştur.

⁵ "Kitab-i Dede Korkut Ela-Lisani-Taifeyi-Oğuzan" – Tenkidi Metin, Samet Alizade, Ferhat Zeynalov, "Yazıcı" Basımevi, Bakü, 1988, I kısım

"gideyim kafirin kolundaki şahini öldüreyim" diye tercüme edilmiştir. Drezden nüshasında "toğayın", Hamit Araslı`da<sup>7</sup> ve Muharrem Ergin`de⁸ ise "yeniden doğanın" olarak verilmiştir.

Aşağıda birinci F.Sümer`e, ikinci C.Lyuis`e, üçüncü ise P.Mirabile`ye ait olma ardıcılığı ile bu mısranın İngilizce çevirilerine bakalım:

Kill all his *newly born*. (onun yeni doğmuş olanlarını öldürürüm)

I shall rise again and kill. (yerimden kalkar yine öldürürüm)

Again I shall kill your *falcon-enemy*. (yeniden şahin-düşmanını öldürürüm)

P.Mirabile bu çevirisi ile ilgili kitabın not kısmında belirtmiştir: "Karşılığını falcon-enemy" (şahin-düşman) olarak sunmamın nedeni "doğanını" sözünü eliptik saymamdır" (3, p.247).

Dede Korkut Destanında da aynı Metafora ikinci kez farklı bir şekilde rastlıyoruz (D232, Basat Tepegöz`ü Öldürdüğü Boy). Tepegöz ölürken Basat`a bir dileğinin olduğunu söylüyor. Karşısında hiç bir yiğitin dayanamadığını, Oğuz yiğitlerinden daha güçlü olduğunu söyleyerek, "Oğuz eliyle anlaşmamı boz-mam gerekti, yiğitlerin kollarındaki şahinleri hareket etmeye izin vermeden mahvetmem gerekti. Bir kez insan etinden doya-doya yemem gerekti" diyor:

D232

Kalkıban yerimden duram, derdim.

Kalın Oğuz beglerinden ehdim bozam,
derdim.

Yeniden toğayın kıram, derdim. (kollarında şahinleri öldüreyim. 6, s.201)

Bir kez insan etine doyam, derdim.

And start eating their *newly born sons* (ve de onların yeni doğmuş erkek çocuklarını yemeğe başladım)

⁶ Dede Korkut Destanı, S.Alizade, F.Zeynalov, "Yazıcı", B., 1988, II kısım, "Metnin Çağdaş Şekli" – basitleştirilmiş versiyon.

⁷ Dede Korkut Destanı`ın ilk Azerbaycan basımı, Bakü-1939.

⁸ "Dede Korkut kitabı", Ankara-1958, Drezden ve Vatikan nüshalarının karşılaştırmalı metni.

- To kill their *newborn young* (yeni doğmuşlarını öldüreydim)
- I was saying I would kill *the ever a new falcon* (keşke, onları yeni doğmuş şahinlerine kadar öldüreydim)

Bahsettiğimiz Metafor destanda son kez "Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy"da rastlıyoruz (D281). Kafirler esir olan Kazan`a onları övmeyi emrettiği halde Kazan Han tam tersi Oğuz`u övmeye, onları ise aşağılamaya başlıyor. Kafirler onu öldürmek istediğinde Kazan Han soylamanın sonunda onları düşman kolundaki şahini hareket etmeye izin vermeyecek kadar güçlü olan oğlu ve kardeşi ile tehdit ediyor. Kafirler onun böyle bir kardeşi ve oğlu olduğunu duyduğunda onu öldürmekten vazgeçiyorlar ve esir tutuyorlar: D281

Kalın Oğuz elinde bir oğlum var
– Uruz adlu;

Bir kardaşım var – Karagüne adlu.

Yeniden *toğğanını dirgürmeyeler*.

Elüne girmişken, mere kafir, öldür meni,
yetür meni.

- May they *never let your newborn live*. (onlar senin yavrularını sağ bırakmazlar)
- They will *not let your newborn live*. (onlar senin yavrularını sağ bırakmazlar)
- They do *not allow your newborn to live*. (onlar senin yavrularını sağ bırakmazlar)

Dresden nüshasında *Yeniden toğğanını dirgürmeyeler* sözü "*dergürmeyeler*" şeklinde yazılmıştır. S.Alizade (1988) ve M.Ergin`de "*dergürmiyeler*", A.Şmide`de⁹ "*dirgirmeyeler*", H.Araslı`da ise "*durğurmayalar*" şeklinde verilmiştir. S.Alizade`nin fikrine göre, bu mısra – *yeniden toğğanını dirgürmeyeler* – "Haber alarak, kolundaki şahinini *sağ bırakmazlar!*" (6, s.217) olarak anlaşılmalıdır.

Dirgürmek ve *durğurma* sözlerinin etimolojisini araştırmak için sözlüklere başvuralım:

- *Dirgürmek* = 1.diriltmek, 2.sağ bırakmak; *Dl. (tirkürmek); *İd., *Sen. (tirküzmek); *Ts. I-IV, *Tür. diriltmek, yaşatmak, canlandırmak.
- *Durğurma* = kaldırma. Dl. (turkurmak) 1.ayağa kaldırmak, 2.yapmak, bina etmek, 3.bitirmek, zayıflatmak; *İh. teçhiz etmek, hareketsiz bırakmak; *Leh. (tarkurmak) 1.ayağa kaldırmak, 2.yapmak, 3.teçhiz etmek; Ts. I-IV. teçhiz etmek.

Bahsettiğimiz bu metafora kullanılan diğer sözleri de (*yen, toğğan*) araştıralım:

⁹ Şmide A. "Kitab-i Dedem Korkut" Destanlarının Dresden Nüshası. Ankara: © Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, 196 s.

* Dl. –Divanü Lüqati't-Türk, Kaşganı Mahmut, 3 cilt, 1333 (1916)

* İd –E.E.Hayyan.el-Endülüsi, Kitabü'l-İdrak li-Lisan'l-Etrak, A.Caferoğlu neşri İstanbul.1930

* Sen.–Muhammed Mehdi Han, Sengülah, Sir Gerard Clausen neşri, London, 1960

* Ts. –Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, 4 cilt İstanbul (cI-1943, cII-1945, cIII-1954, cIV-1957)

* Tür.–Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati, 4 cilt

* İh. –El-İdrak Haşiyesi, Velet İzbuduk neşri, İstanbul 1936

* Leh –Ahmet Vefik, Lehce-i Osmanî Dersaadet, 1306 (1888/89)

- *Yen* = elbisenin kolu. *Ab.(yim); *An., *Ga., *İb., İd., Leh., *Rh. elbisenin kolu
Kıyaslama için Dede Korkut Destanında "yen" sözünün kullanıldığı di-
ğer örneklerin hepsini istisnasız sunalım:
D25 *Yenümle* alca kanım silmeyince,
D49 *Yenümle* alnum kanın ben sileyin,
D114 Ellerin *yenine* çekti gözükmüşün deyü.
D129 Güni geldi, *yen-yakalar* dikdüreyim
seninçin.

D138 *Yenümle* alca kanım silmeyince,

D245 *Yeni* yaka dikdireyim seninçün!

Gördüğümüz gibi bu örneklerde *yen* sözü *elbisenin kolu* anlamını taşıyor.

Yeñ (elbisenin kolu, elin üzerine kadar gelen kısmı) ve *yeñi* (yeni) sözleri-
nin çıkma-ayırılma hali eki aldığı anda aynı olması faktörü Dede Korkut Destanı-
nın katibinin *yeñinden* sözünü anlamayarak yanlış olarak *yeñiden* şeklinde kale-
me alması ile ilgili değildir. Eğer böyle olsaydı, söz 3 farklı kısımda aynı şekil-
de, *yeñiden* olarak verilmezdi. Bu yazımı Çağatay yazı dilinin¹⁰ etkisi olarak
değerlendirirsek, bizce daha doğru olurdu. Çağatay yazımı kurallarınca *yeñ*
sözü III şahıs iyelik eki, bulunma ve çıkma-ayırılma hallerinde kaynaştırma ün-
süzü *n*, seslenmiyor: *yeñinden* > *yeñiden*. Şüphesiz ki, Destanda *yeñiden* (onun
elinin üzerinden) eski bir kalıp olarak değerlendirilmelidir. Kıyaslayın: Çağatay
anıtlarında *elidin* "onun elinden", *evide* "onun evinde" vs. Çağatayca`ya ait
başka bir dilbilgisi nümunesine destanın XI Boyunda rastlamaktayız. Aynı
kısımda (D278-de) peş peşe gelen 3 soylamanın sonunda 2`sinde *-mak*,
1`inde ise *-ğ* eki kullanılmıştır: Kendü aslüm, kendü köküm *sığum* yok / Oğuz
erenleri tururken seni ögmeğim yok. Diğer iki soylamada *sımağım* "sındırma-
ğım" (kırmam) şeklindeki söz birinde *sığum* "sındırmağım" (kırmam) olarak
kullanılıyor. *-ğ* eki çağatay anıtlarında *-mak* ekinin semantik ve gramatik kar-
şılığı gibi görünüyor: *sımağım* = *sığum*.

Toğan sözüne geldiğimizde ise sözlükte onun anlamı aşağıdaki gibi veri-
liyor:

- *Toğan* = doğan, kuş, şahin, altın kuş, sunqur kuşu; av kuşu (Dede Korkut
Ansiklopedisi – 2000).

Bahsettiğimiz üç örnekten (D49, D232, D281) başka Destanda "toğan"
sözüne iki kez daha rastlıyoruz – D160'da gerçek anlamda, D196'da Metaforik
anlamda:

D160 ... mere, ben onu kormıyam *toğana* aldırmaınca?!" – dedi. Kalktı atına
bindi. *Toğanın* eline aldı, ardına düştü.

* Ab –Abuşka "El-Luqatü'n-Nevaiyye ve'l-İstışhadatü'l-Cagataiyye" V.V.Zernov neşri, Petersburg, 1869

* An –H.Zübeyr ve İshak Refet, anadilden derlemeler, CHF neşriyatı Ankara 1932

* Ga –Ömer Asim Aksoy, Gaziantep Ağzı, 2 cilt, İstanbul 1945

* İb –İbn Mühenna, Hilvetü'l-İnsan ve Hülbetü'l-Lisan KMR neşri, İstanbul

* Rh –Sir James W.Redhouse, Türkceden İngilizceye Lugat, İstanbul 1921

¹⁰ Marcel Erdal, Turcologica, *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon*, 2
vol., Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1991.

- "I shall have him caught by my falcon." He mounted his horse, *took his falcon on his wrist...* (... *şahinini bileğine aldı*)
- "But I shall not let him go without setting my falcon on him." He rose and mounted his horse. He *took his falcon into his hand...* (... *şahinini eline aldı*)
- Well, by making my falcon snatch him I won't let him go," he said. he got up and mounted his horse. He *took his falcon in hand...* (... *şahinini eline aldı*)

D196

Toğan kuş oluban uçayın mı?

- I shall become a falcon, loosed to fly at you. (Şahin olup üzerine atlayayım mı?)
- Shall I turn into a falcon and fly at you? (Şahin olup üzerine atlayayım mı?)
- Shall I become a falcon and fly? (Şahin olup uçayım mı?)

"Toğan" sözünün eşanlamı olan "şahin" sözüne Dede Korkut destanında yedi kez rastlıyoruz. Üç kez Metafor (D43, D56, D187), bir kez benzetme (D133), iki kez de Teşbih (D196, D252) yaratmak maksadıyla kullanılmıştır. Ancak bir kez gerçek anlamda kullanılmıştır (D272):

D43

Kara kaygılı vak'a gördüm, *yumruğumda* talbınan *şahin* benim kuşumu ölür gördüm.

- I saw *my falcon dying in my hand*. (elimde şahinimi ölür gördüm)
- I saw my bird, *the falcon that flutters in my grip*, dying. (kuşumu, yumruğumda çırpınan şahinimi ölür gördüm)
- I saw *my falcon bird which flutters in my fist* die. (yumruğumda çırpınan şahin kuşumu ölür gördüm)

D56

Yumruğında talbınanda *şahin* kuşuma

yazık!

- Grieved that *my falcon rests not in my hand*. (şahinimi elimde tutmamam keder veriyor, hüznlendiriyor)
- Alas for *my falcon, quivering in my fist!* (Yazık! Yumruğumda çırpınan şahinime yazık!)
- What a shame for *my falcon bird who fluttered in my fist*. (yumruğumda çırpınan şahin kuşuma yazık!)

Ve diğer örnekler:

D133 Sanırsın kim, dar yolda dolu düşdi.

Ya siyah kazın içine *şahin* girdi.

D187 Karşuna ala kaz geldi, *şahinin* atmaz mısın?

D196 Bir bölük kaza *şahin* girmiş gibi kafire at saldı.

D252 Sıçrayarak *şahin* gibi kafirin *boğazına yapıştı*.

D272 Tırabuzan teküri beğler beği olan han Kazan`a bir *şahin* göndermişti.

"Toğan" sözünün üçüncü eşanlamı olan *Ak sungur kuşu* destanda ancak bir kez metaforik fikrin taşıyıcısı olarak kullanılmıştır:

D280

Ak sungur kuşu erkeğinde bir köküm var,
Ala ördek, kara kazun uçurmaya.

- One root of mine is growing from the *falcon*, too; (bir köküm şahine dayanıyor)
May he never let your dappled ducks and black geese fly.
- I am kin to the *white falcon*, (ak şahine bir yerden akrabalığım var)
He will not let your brown ducks and black geese fly.
- I have my roots in the virility of the *white falcon*. (beyaz şahinin erkeğinde köküm var)
He does not let your dappled ducks and black geese fly.

D56`da "*yumruğumda* çırpınan şahin", D43`de "*yumruğında* talbınan şahin" mısraları yiğitlerin kolunda şahin gezdirdiklerini bir daha kanıtıyor ve bu mısralardaki *yumruğında* sözü ile tartışma konumuz olan *yeniden toğayın öldüreyin* mısrasındaki *yeniden* sözü arasındaki bağlantıyı, yani onların eşteş sözler olduğunu, "yen" sözünün "yeni, yeniden, bir daha" değil, "elbise kolunun el üzerine gelen kısmı" anlamında kullanıldığını açık şekilde görüyoruz.

Bundan başka, Kazan Han Oğuz yiğitlerinin cesaretinden, düşmana cesaretle karşı koymasından bahsederken kardeşinin ve oğlunun küçük çocukları öldürmesi ile gurur duyması mantığa sığmıyor (D281).

Bütün bu faktörlere dayanarak biz destanda "yeniden toğayın öldüreyin" metaforunun hangi soyutanlam ("hızlılık, yiğitlik" gibi ideolijilerin) taşıdığını kesinlikle diyebiliriz. Bu metafor kahramanların çok hızlı, çok çevik olduğunu ifade etmek için yaratılmıştır.

Bir ilgi çekici faktörü belirtmek istiyoruz, "yeniden" sözüne destanda kullanılmış otuz iki bine kadar söz içerisinde ancak üç kez hem de bahsettiğimiz D49, D232, D281`deki "*yeniden toğayın*" birleşiminde rastlıyoruz. "Yeniden" sözünün "bir kez daha, tekraren, yeniden" anlamına geldiğimizde ise, bu anlamı taşıyan söz destan boyunca defalarca rastlanılan "yine" sözüdür.¹¹ Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi:

D177 *Yine görünce* beg baba, hatun ana, esen kalın!-dedi.

D16 Oğlan *yine* buğanın alnına yumruğıyla katı vurdu.

D264 *Yine* uykusın yenmeyüb, yerine varub yatdı-uyıdı.

D265 Atının çilberin *yine* bileğine keçürdi.

D28 Oğlan *yine* aydır: Ana, ağlamagıl,..

D65 *Yine* evini dikti Karaca çobanı emirahur eyledi.

D104 *Yine* kız aydır: Ey ozan!....

D112 *Yine* döndi, Beyreğ`e aydır: "Ey deli ozan,..

D226 "Ey ihtiyarlar, ikindü vakti münü bana çeviresiz, yiyeyim", dedi. *Yine* uyıdı.

D237 *Yine* Bayındır handan adam geldi, "çabuk gel" deyü;

D264 Ayğır *yine* oğlanı oyardı. Gördi, kafirler alay bağlamış gelürler.

¹¹ "Dede Korkut Destanı`ın Açıklamalı Sözlüğü", Tevfik Hacıyev, İsmail Mehmedov (sözlüğün düzenlemesi zamanı O.Ş.Gökay`ın sözlüğü kullanılmıştır).

D270 Gelip *yine* ol koriya girdiler.

D288 Kazan *yine* er diledi. Dözen oğlu Alp Rüstem at kullandı, meydana girdi.

"Yeniden" sözünün çevirmenler tarafından kabul edilen "yeni, taze" ("yeni doğan" – "*newly born*") anlamına geldiğimizde ise araştırmaların sonucu ortaya çıkıyor ki, hiç bir sözlükte sözün bu anlamı belirtilmemiştir. Bu sözlerin kendisine ise, yani "yeni" ve "taze" sözlerine destanda sadece bir kez rastlıyoruz:

D207 Yeni Bayırın kurdına benzerdi

yiğitlerim, ...

D209 Peki Kazlık koca oğlu Yeğnek – *taze* yiğiticik Yaradan Allah`a sığındı.

Bütün bunlar "yeniden" sözünün araştırdığımız birleşmede kendi yerini bulamadığının, bu birleşime uymadığının kanıtıdır. Yani "yeniden" değil, önceden de belirttiğimiz gibi "yeninde" sözüdür.

Birleşimin ikinci sözüne "toğayın" sözüne geldiğimizde ise çevirmenlerin verdiği "doğan, doğulan" anlamının ne kadar doğru olduğuna dikkat edelim. Şüphesiz ki, "toğayın" sözünün kökü "toğan" (Dede Korkut Destanında "toğay" sözü yoktur), "ın" ise iyelik hali ekidir. Profesör Samet Alizade`nin belirttiği gibi, Çağdaş Azerice`de ve Türk dillerinde "d" sesi ile başlayan 50`ye kadar söz, destanda "ta" ile yazılmıştır ve "ta" dan sonra ancak kalın ünlü gelmiştir. Samet Alizade hazırladığı Dede Korkut parçasının en son kısmında bu konuyu çağdaş dilimize uygun olarak "te" harfi ile başlayanları "de" ile değiştirmiştir ve sonuçta "toğan" sözü ile "doğan" sözü arasındaki karışıklık ortadan kaldırılmıştır. Aynı metine dayanarak söyleyebiliriz ki, "toğan" sözü Dede Korkut destanında altı kez kullanılmıştır (araştırdığımız metaforların içerisindeki "toğan" sözü de onlarla birlikte) ve hepsi de "şahin", "kuş" anlamında kullanılmıştır. Bu sözün çevirmenlerin verdiği "doğan, doğuran" anlamına ise bir kez bile rastlanmıyor. "Doğurmak" eylemi ve bundan ortaya çıkan sözlere geldiğimizde ise onların hepsini istisnasız olarak aşağıda veriyoruz:

D4 ... ana rahmine inince, *doğmasa*, yeg!

D15 ...hatunu hamile oldu, birkaç zamandan soınra bir oğlan *doğurdu*.

D45 Garangu akşam olanda günü *doğan* ...

D58 Yayhan Keşiş oğlından oğlu *doğar* ...

D59 ... senin kızından oğlu *doğsun* ...

D91 Dan ötdi, gün *doğdı*.

D145 Karakuc atlar esen olsa, kulun *doğar*.

D145 Beg erenler esen olsa, oğlu *doğar*.

D147 Er yigitler karısa, oğlu *doğmaz*.

D163 *Doğduğında* dokuz buğra öldürdüm, aslan oğul!

D179 Bu yigidi anadan *doğma* soyun!

D190 Oğlum *doğmasun*, *doğarsa*, on güne varmasun.

D260 Oğlum *doğmasun*, *doğarsa*, on yaşına varmasun.

Tercümanlar "yeniden *toğayın*" birleşmesinde "toğayın" sözünü *toğan* / *toğayın* / *toğanın* (şahinin) değil, *doğan* / *doğayın* / *doğanın* gibi vermişler.

Çevirmenlerden yalnızca Mirabile, çevirisinde (Dede Korkut destanının İngilizceye sonuncu çevirisi) *t* ve *d* arasında yani, *toğayın* ve *doğayın* arasında tereddüt etmiştir: D49`da "*yeniden toğayın*" birleşmesi tamamen yanlış verilmiş, diğer çevirilerden farklı olarak Mirabile "*toğan*" sözü üzerinde durmuş, onun "kuş", yani "*şahin*" olduğunun farkına varmıştır – *your falcon-enemy (şahin-düşman)*. Mirabile D232`de ise tereddütünü devam ettirmiştir – *the ever a new falcon* (doğmuş olan en son *şahinine* kadar) diye yazmış, fakat metaforun destanda sonuncu – üçüncü kez kullanıldığı D281`deki çevirisinde Mirabile ondan önceki diğer meslektaşları ile olan birlikteliğini sergilemiştir – *not allow your newborn to live* (onlar senin yeni doğmuş yavrularını sağ bırakmazlar).

Şüphesiz ki, çevirmenlerin bu yanlışının başka nedenleri de vardır – kullandıkları *kaynak metinler*.

Diğer Avrupa dillerine yapılan çeviriler arasında ilk çeviri olmasa da, Faruk Sümer, Ahmet Uysal, Varren Volker tarafından 1972 yılında yapılan çeviri Dede Korkut Destanı`nın İngilizceye olan ilk çevirisidir. Yani İngilizce`ye yapılan çeviriden daha önce Dede Korkut Destanı bir değil hatta bir kaç kez Avrupa dillerine çevrilmiştir. Bu gerçek İngilizce`ye çevirildiğinde ortaya çıkabilecek çeşitli zorlukların ortadan kaldırılması ve problemlili sözlerin nispeten belirlenmesi demektir. Çevirmenler kitabın önsözünde "Metin" başlığı altında çeviri zamanı kullandıkları kaynakların adlarını takdim etmişler: a) Kılıslı Rifat, "Kitab-ı Dede Korkut ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan", İstanbul, 1916 (arap alfabesi ile); b) Orhan Şaik Gökyay, 1938, Dede Korkut Destanı Latin alfabesinde ilk kez; c) Muharrem Ergin, 2 ciltli KDK (I cilt, "Metin", 1955; II cilt, "İndeks ve Gramer", 1963), aynı kitabın I ciltli (metin ve sözlük) şekli 1964 ve daha da sadeleştirilmiş (yalnız metin) varyantı, 1969; d) C.Hayn, Çürüh, 1958, Almanca`da; e) Bartold ve Jirmunski, Moskova, 1962, Ruscada; f) ve tabii ki, Vatikan, Drezden elyazmalarının faksimile versiyonları. Bildiğimiz gibi ilk kaynaklar Arap alfabesinde olanlardır. Yani 1815`te Drezden`de bulunmuş Drezden versiyonu ve 1950`de Vatikan`da bulunmuş Vatikan (yalnız altı kısmı -1, 2, 3, 4, 7, 12-ci kısımlar) versiyonu.

Cefri Lyuis 1974`de yaptığı çevirilerin kaynağı ile ilgili belirtmiştir ki, o çeşitli kitaplardan, kaynaklardan faydalanmış, tam olarak bir araştırma gerçekleştirmiş, Türkçede bulunan açıklamalı sözlüklerden faydalanmıştır: a) "Dede Korkut Destanı"nın Drezden ve Vatikan nüshaları; b) Orhan Şaik Gökyay`ın 1938`de yayımladığı Dede Korkut Destanı`nın Drezden nüshasının Latin alfabesinde yapılan ilk basımı; c) Ettore Rossi`nin 1952`de yayımladığı Vatikan nüshasının faksimile versiyonu; d) Muharrem Ergin`in 1958`de yayımladığı her iki nüshanın faksimile versiyonu ve Latin alfabesinde yapılan basımı; e) Dede Korkut Destanının çevirileri: İtalyanca`da E.Rossi tarafından (1952) ve İngilizce`ye yapılan çevirisi F.Sümer (1972) tarafından; f) Türk Dilinin açıklamalı sözlüğü; g) Sir Gerard Clausonun "On Üçüncü Asra Kadarki Türkiye`nin Etimolojik Sözlüğü"– Oxford 1972.

Sonuncu tercüman olan (P.Mirabile) kendinden önceki tercümanlardan farklı olarak daha çok kaynağı olmasına rağmen nedense tüm bunlardan fay-

dalanmamıştır. Kendisinin de belirttiği gibi - "biz bu çevirimizde kaynak metin olarak esasen Dede Korkut Destanı'nın üç Türk basımını kullandık (M.Ergin 1958, O.Ş.Gökyay 1976, M.Ergin'in çağdaş, 1988 senesi basımı) ve tabii ki, C.Lyuis'in olağanüstü çevirisinden faydalandık".

Bütün kaynaklara baktıktan sonra belli oluyor ki, tercümanlardan hiç birisi Dede Korkut Destanı'nın Azerbaycan basımlarından faydalanmamıştır. Onlar "Kitabi-Dede Korkut"un yalnız Türk basımlarını ve diğer dillere (Avrupa dillerine) olan çevirileri kullanmışlardır.

Tercümanların yaptığı "*yeniden toğanın*" birleşmesindeki bu yanlışın diğer nedenlerinden biri de çeviri yapılırken ortaya çıkan her hangi bir dilemmayı çözmek için çevirmen olarak dayandığımız ve bize her zaman yardım eden mantıksal uygunlaşmanın kullanılmamasıdır. Biliyoruz ki, çevirmen parçadaki her hangi bir sözü anlamadığında (çeşitli nedenlerden) devamlı anlam ilişkilerinden ve mantıksal açıdan sözün en uygun anlamını tahmin edebilir.

Başka bir sebep dilbilim dışında mevcut olan faktörlere (extralinguistic factors) dikkat edilmemesidir. Örneğin: destanda defalarla rastladığımız Oğuz yiğitlerinin kollarında (yumruklarında, *yenlerinde*) şahin (*doğan*) gezdirdikleri, avda ve savaşlarda onları kullanmaları faktörü. Şahinin uçarak gitmesi ve ya öldürülmesi yiğit için kötüye yorumlanır, hayra alamet sayılmaz (D43, D272), bu avın uğursuz olacağı, savaşın ise kaybedileceği anlamına geliyor.

İlk bakışta küçük sayılan bu yanlışın ne kadar büyük bir anlam taşıdığını belirtmeden makalemizi bitirmek istemiyoruz.

Artık Dede Korkut Destanı tüm dünyaya Azerbaycan halkının manevi değerlerini, düşünce tarzını sergileyen en eski ve en değerli eseri olarak tanınmıştır. Destandaki iyi karakterlerin dilinden "düşmanın yeni doğan bebeklerini öldürürüm" ifadesini okuyan her bir yabancı okuyucuda Azerbaycan ve Azerilerle ilgili hangi düşüncelerin geliştiğini tahmin etmek zor olmaz. Her bir halkın bugünü onun geçmişine dayanmaktadır. Geçmişimizi dünyaya olduğu gibi göstermek açısından tercümanlar büyük sorumluluk sahibidirler. Bunu biz de bir kez daha hatırlatmak istiyoruz.

Abstract

Being an old text type and also of an epic genre "The Book of Dede Korkut" requires hard and creative work from the translators. We found out different translation mistakes in these three English translations of "the Book of Dede Korkut" and one of these translation mistakes attracts more interest as a result of the misspelling in the source text.

According to the Old Turkic noun case formation the omission of the letter "n" in the metaphor "*yeniden toğanın öldüreyin*" leads to a mistake in the English translations of the Book of Dede Korkut and as a result of it a metaphor "I will kill falcons of the warriors in the their own fists" becomes "I will kill a newly born babies of the enemy". In the article we will analyze this mistake both from linguistic and non-linguistic point of view.

Key Words:: KDQ, in English, metaphor, one-letter mistake, "*yeniden toğanın*".

Kaynakça

- "Dede Korkut Destanı`ın Açıklamalı Sözlüğü", Tefik Hacıyev, İsmail Mehmedov (sözlüğün düzenlemesi zamanı O.Ş.Gökyay`ın sözlüğü kullanılmıştır).
- "Dede Korkut kitabı", Ankara-1958, Drezden ve Vatikan nüshalarının karşılaştırmalı metni.
- "Kitab-i Dede Korkut Ela-Lisani-Taifeyi-Oğuzan" – Tenkidi Metin, Samet Alizade, Ferhat Zeynalov, "Yazıcı" Basımevi, Bakü, 1988, I kısım
- Ab –Abuşka "El-Luqatü'n-Nevaiyye ve'l-İstişhadatü'l-Cagataiyye" V.V.Zernov neşri, Petersburg, 1869
- An –H.Zübeyr ve İshak Refet, anadilden derlemeler, CHF neşriyatı Ankara 1932
- Dede Korkut Destanı, S.Alizade, F.Zeynalov, "Yazıcı", B., 1988, II kısım, "Metnin Çağdaş Şekli" – basitleştirilmiş versiyon.
- Dede Korkut Destanı`ın ilk Azerbaycan basımı, Bakü-1939.
- Dl. –Divanü Lüqati't-Türk, Kaşgarı Mahmut, 3 cilt, 1333 (1916)
- Ga –Ömer Asım Aksoy, Gaziantep Ağzı, 2 cilt, İstanbul 1945
- Geoffrey Lewis. "The Book of Dede Korkut". Penguin Books. London. 1974. – 213p.
- İb –İbn Mühenna, Hilyetü'l-İnsan ve Hülbetü'l-Lisan KMR neşri, İstanbul
- İd –E.E.Hayyan.el-Endülüsî, Kitabü'l-İdrak li-Lisan'l-Etrak, A.Caferoğlu neşri İstanbul.1930
- İh. –El-İdrak Haşiyesi, Velet İzbuduk neşri, İstanbul 1936
- KDK Ansiklopedisi –2000. Destanın en son basımı. Hazırlayan Samet Alizade. Drezden ve Vatikan nüshaları ve M. Ergin`in Dede Korkut basımına (1958) dayanarak oluşturulmuştur.
- Leh –Ahmet Vefik, Lehce-i Osmani Dersaadet, 1306 (1888\89)
- Marcel Erdal, *Turcologica, Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon*, 2 vol., Otto Harrassowitz – Wiesbaden, 1991.
- P.Mirabile "The Book of the Oghus Peoples or Legends told and sung by Dede Korkut", Oxford University Press in İstanbul, 1990
- Rh –Sir James W.Redhouse, Türkceden İngilizceye Lugat, İstanbul 1921
- Sen.–Muhammed Mehdi Han, Sengülah, Sir Gerard Clausen neşri, London, 1960
- Şmide A. "Kitab-i Dedem Korkut" Destanlarının Dresden Nüshası. Ankara: © Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, 196 s.
- The Book of Dede Korkut. Translated into English and Edited by Faruk Sümer, Ahmet Uysal, Warren S.Walker. University of Texas Press, Austin & London, 1972, printed in U.S.A.
- Ts. –Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, 4 cilt İstanbul (cİ-1943, cİİ-1945, cİİİ-1954, cİV-1957)
- Tür.–Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügatı, 4 cilt.**